

L'administració de justícia en el segle xv

Isabel SÁNCHEZ DE MOVELLÁN TORENT
Universidad a Distancia de Madrid

Ens referirem a l'administració de justícia que podia exercir la Diputació del General.¹ La Diputació era l'òrgan delegat de la Cort catalana que per llei tenia assignades dues funcions rellevants: d'una banda, la funció tributària (recaptació, control i distribució del donatiu reial), i, d'altra banda, una funció política de control del compliment del dret general de Catalunya (lleis, privilegis i capítols de cort...)² per part del rei, de tots els seus oficials i de tercers. En ambdues funcions exercia una jurisdicció, una activitat judicial, i intervenia en l'administració de justícia.

D'aquestes dues funcions es derivaran dues possibles formes de jurisdicció (*iurisdictio*), dues formes de «declarar el dret» per part de la Diputació. Certament, hem de diferenciar una jurisdicció *plena* atorgada a la Diputació en la matèria tributària, i una altra de *relativa* adjudicada a la Diputació respecte de la funció de controlar el compliment del dret al Principat. Aquestes dues formes de jurisdicció donaran pas a dos procediments judicials diferenciats: el de les generalitats i el d'inobservança del dret o de contrafaccions.

1. LA JURISDICCIO DE LA DIPUTACIO EN MATERIA TRIBUTARIA

Fonaments legals

En primer lloc, haurem de fer referència a la fonamentació legal d'aquesta atribució de jurisdicció absoluta a la Diputació. Cal assenyalar que el rei Martí, per un privilegi de l'any 1410, atorga la jurisdicció absoluta a la Diputació del General per entendre en temes de «generalitats», és a dir, poder administrar justícia en els processos tocant als béns del General. Aquesta decisió reial va confirmar el traspàs d'aquesta jurisdicció, que pertanyia al rei, als diputats, ja que amb anterioritat van succeir-se els atorgaments i renovacions puntuals d'aquesta potestat per part dels diferents reis de la Corona d'Aragó. Així, dins del privilegi citat, es fa menció a capítols de corts anteriors —atorgats els

1. Isabel SÁNCHEZ DE MOVELLÁN TORENT, *La Diputació del General de Catalunya (1413-1479)*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans i Generalitat de Catalunya, 2004.

2. *Llibre dels Quatre Senyals del General de Cathalunya, contenint diversos capitols de Cort, ordinacions, declaracions, privilegis, y cartas reals fahents per lo dit General*, Barcelona, Rafel Figueró, 1683, p. 25.

anys 1359, 1363, 1365, 1370, 1376, 1381 i 1389— en què se cedia puntualment aquesta jurisdicció a la Diputació:

Nos Martinus Dei gratia Rex [...] con digna meditatione pensantes quod illustres predecessores nostri Reges Aragonum memorie celebris prospicientes utilitatem et statum salubrem reipublice generalis Principatus Cathalonie inter cetera concesserunt in generalibus curiis principatus predicti quod acta seu capitula curiarum ipsarum per reges eosdem firmata et juramento etiam roborata. Quod omnes et singule quaestiones et controversiae ac quelibet dubia que intervenire possent seu alias provenire ex generalitatibus seu impositionibus ordinariis exigi et levari in Principatu, tu praedicto seu occasione vigore aut pretextu earum habeant declarari interpretari determinari et corrigi quociens casus adveniat breviter et summarie modo verbo verbo vel scriptis per deputatos dicti generalis residentes Barchinone cum eorum assessoris consilio et non per dictos nostros predecessores ipsorum vel audientias aut officiales quos cumque.³

Uns anys més tard, el 1413, durant la celebració de la Cort a Barcelona i coincidint amb el canvi de dinastia reial, el rei Ferran d'Antequera va aprovar la normativa que de forma general havia de regir la *planta* de la Diputació de llavors endavant. Dins d'aquesta normativa, el capítol de cort número tres recordava la jurisdicció absoluta en matèria de «generalitats» als diputats del General.

Les generalitats eren els tributs dels quals es nodria la institució per pagar en primer lloc el donatiu reial, però que serviren a més per fer front a les despeses de tota la institució, com podrien ser els salaris dels oficials del General.

La jurisdicció absoluta en matèria de generalitats comprenia la competència per conèixer tots els assumptes relacionats amb aquests tributs, i implicava també aplicar la justícia. Era una jurisdicció molt àmplia, ja que van estar sotmesos a l'obligació de pagar les generalitats tots els súbdits del país, inclòs el rei;⁴ per tant, tots ells podien ser encausats en els processos sobre generalitats.

La normativa penalitzadora sobre els drets del General (*generalitats*) es contenia en els capítols i ordinacions del General, els quals es van anar recopilant des de l'origen de la Diputació en endavant i es compilaren en el *Llibre dels Quatre Senyals*, que serviria de codi a la institució.

El Consistori de la Diputació del General⁵

Arribats en aquest punt, ens hem de referir al Consistori de la Diputació del General, pel fet que aquest era l'òrgan rector de la Diputació davant del qual se substanciaven els plets de generalitats. Aquest òrgan estava integrat pels tres diputats generals o principals, els tres oïdors de comptes i els dos advocats del General; es reunia diàriament, els dies laborables de dilluns a divendres, i també algun dissabte al matí si la feina ho requeria. De forma diferent, els advocats del General, que també formaven part del Consistori, tenien un horari més flexible, ja que podien anar-hi dos o tres dies a la setmana, malgrat que en qualsevol moment podien ser sol·licitats pels diputats per assessorar-los.

Tota la feina administrativa de transcripció i enregistrament de les causes de què el Consistori tenia coneixement anava a càrrec de l'escrivà major del General i dels seus ajudants.

3. El professor Ferro, a VÍCTOR FERRO, *El dret públic català: Les institucions a Catalunya fins al Decret de Nova Planta*, Vic, Eumo, 1993, p. 225 i 285, fa menció de l'existència d'aquest privilegi. El reproduïxo de l'ACA, Generalitat, sèrie G 234/25, f. 223r i v.

4. *Constitucions de Catalunya 1495*, 11, 6, capítol de cort número tres de la Cort General celebrada a Barcelona l'any 1413.

5. ACA, Generalitat, sèrie G, 161.

Aquest òrgan, el Consistori, tenia la seu a Barcelona i només es traslladava fora de la ciutat en moments en què hi havia epidèmies o pestilències; el trasllat havia de ser sempre a una altra ciutat o vila de caràcter reial. A més, estava establert que una sèrie d'oficials del General s'hi havien de traslladar obligatòriament, juntament amb els oficials integrants del Consistori, com eren el racional, el regent dels comptes, l'exigidor dels deutes i el síndic o procurador del General. Normalment, el lloc on es traslladava coincidia amb el lloc on es feia l'audiència reial.

Ja hem avançat que el Consistori era l'organisme que regia la vida diària de la Diputació i que va exercir les funcions judicials relacionades amb la matèria tributària, per a la qual cosa va constituir-se en tribunal de primera i última instància. Les persones que directament van exercir aquesta jurisdicció delegada pel rei van ser els diputats generals de la Diputació. El capítol número tres de la normativa del 1413⁶ especificava la potestat dels diputats: d'aquesta norma es deduïa que eren els diputats generals o principals —que ho eren de tota la institució, a diferència dels diputats locals— els màxims coneixedors dels plets sobre tots els afers relacionats amb els béns i drets del General.

Així ho explica l'escrivà major de la Diputació, Antoni Lombart, en el seu memorial:

Per quant los Deputats de Cathalunya tenen tota pleníssima potestat e grandíssima preheminença, prerrogatives en lo fet de les generalitats. Perçò, dignament, poden ésser comparats e reputats com a grans Magistrats dels quals les lleys romanes fan tanta menció, car en dit fet de les generalitats ha plagut als Senyors Reys hagen tant poder com la Magestat del Senyor Rey e, tant com la Cort del dit Principat e, tres brassos de aquella.⁷

L'atorgament d'aquesta preeminència —la competència suprema als diputats generals en matèria de generalitats— pot concebre's com una renúncia dels reis a una part de la seva jurisdicció suprema en l'administració de la justícia. La causa d'aquesta renúncia reial en favor de la Diputació, la trobem en el fet que el rei era el beneficiari absolut del donatiu que la Diputació recaptava mitjançant les generalitats; d'aquí ve la raó de cedir una potestat tan rellevant, de la qual era el màxim beneficiari.

Controlar la correcció del procés de recaptació dels tributs i sotmetre'l a un control jurisdiccional efectiu reportava garanties de cobrament del donatiu.

En aquesta comesa jurisdiccional atorgada als diputats, aquests s'ajudaren d'altres oficials del General, com eren els oïdors de comptes i els advocats, entre d'altres. Només excepcionalment podien entremetre's en aquests assumptes el rei i els seus oficials, si eren expressament requerits pels diputats.

Aquest atorgament de jurisdicció portava implícita una immunitat civil i penal a les persones investides de tal poder, i per tant, als diputats; prerrogativa aquesta que també s'estenia als oïdors de comptes.

El procediment de generalitats⁸

Parlant ja pròpiament del procediment judicial que era vist davant del Consistori de la Diputació, s'ha de dir que va conèixer totes les causes sobre generalitats sorgides dels possibles conflictes ocasionats sobre els diversos aspectes del procés de recaptació dels drets: l'arrendament dels drets, la per-

6. *Llibre dels Quatre Senyals...*, p. 87 i 88.

7. ACA, Generalitat, sèrie G, 161, f. 1r, proemi.

8. Isabel SÁNCHEZ DE MOVELLÁN TORENT, *La Diputació del General...*, p. 391 i següents.

cepció i la distribució dels béns i drets del General, els fraus dels compradors i els venedors, així com també dels conflictes concernents als propis oficials del General que participaven en la col·lecta de les generalitats.

El procediment pot estructurar-se en diverses fases. En una fase inicial, la Diputació tenia competència per procedir contra qualsevol persona per fets relacionats amb les generalitats, prescindint del rang jeràrquic que tingués o de la classe social a què pertanyés, incloent-hi, per exemple, els eclesiàstics.

Presentació de la demanda

Els processos s'iniciaven tant d'ofici com a instància de part. El demandant interposava la demanda escrita, que rebia l'escrivà major de la Diputació, i que podia ser de caràcter civil o criminal.

Normalment, aquests processos van ser iniciats a partir de les queixes dels arrendataris i els compradors dels drets o d'alguns oficials del General que treballaven per a ells, com eren els collidors i els guardes. Tots ells dirigien les seves queixes i protestes als diputats generals o bé, subsidiàriament, als diputats locals, ja que així ho establí la normativa. Si una de les parts del plet era un oficial de la Diputació, aquest apareixia representat per un oficial de la pròpia Diputació, pel síndic o procurador del General.

Malgrat que el procés se substanciava davant el Consistori, situat normalment a Barcelona, algunes de les seves diligències les feien a les vegueries del Principat els diputats locals, ja que podien ser requerits pels diputats principals per fets concernents a una causa respecte de la qual s'havien d'efectuar indagacions en les seves diputacions locals, ja fos perquè hi radicava el nucli del conflicte o perquè s'hi trobaven els encausats.

A més, els diputats generals, atesa la jurisdicció que tenien atorgada, podien demanar ajuda per a les seves causes a tota mena d'oficials i a altres persones, que els havien d'obeir en virtut del jurament que havien prestat.

Citació

Un cop presentada la demanda, quan aquesta havia estat examinada pels diputats s'enviava la citació al demandat (*lletra citatòria*). En aquesta citació es donaven deu dies de termini al demandat per a presentar-se o per a comparèixer, ell mateix o el seu procurador, davant el Consistori. Aquest era un termini peremptori, que es comptava a partir de la recepció de la carta de citació. Si no compareixia, el demandat queia en contumàcia (rebel·lia), circumstància que no suposava que s'aturés el procés, el qual continuava fins al final, fins a la sentència definitiva.

Com a principi general, no es podia refusar (*protestar*) cap ni una de les actuacions portadores a l'aclariment dels casos plantejats en matèria de generalitats davant el Consistori. De fet, als diputats no se'ls podia protestar cap acte, i per aquesta raó els notaris tenien estatuït que «no podien prendre fefaentment escrits contra els oficials del General».

Fase probatòria

En la fase de la prova del procediment de generalitats rebia una gran importància la testifical, concretament els interrogatoris dels testimonis (*deposicions*). Sovint els diputats generals encarregaven aquests interrogatoris als diputats locals, els quals una vegada realitzats els enviaven (en forma d'*atestacions*) als diputats generals.

En principi, sempre es va intentar aturar la situació de conculcació del dret que havia provocat la interposició de la demanda davant el Consistori. Així ho veiem a la pràctica quan els diputats generals o els seus comissaris, basant-se en el jurament general que feien tots els oficials reials d'obeir els manaments de la Diputació, requerien als demandats perquè retornessin i restablissin la situació a l'estat inicial de legalitat.

Aquests requeriments podien ser acceptats o no pels demandats, els quals ho feien saber als diputats mitjançant les seves respostes.

Fase judicial

Si no s'aturava l'acte amb el requeriment fet pels diputats, s'iniciava el procediment judicial. El Consistori, ara actuant com un veritable tribunal, coneixia la causa i interrogava les parts. El procés començava i acabava davant el mateix tribunal, ja que aquesta era també la instància que coneixeria el recurs de súplica (*suplicació*) si aquest s'arribava a interposar. Dins el Consistori, un dels advocats del General feia la funció de jutge (dictava la sentència) i l'altre actuava pròpiament com a advocat de la causa. Sempre amb el dictamen dels assessors del General, el Consistori dictava la sentència.

El tribunal —el Consistori— podia, en casos especials, demanar el consell d'advocats o d'assessors externs a la Diputació. Aquesta circumstància es donava de forma usual quan es tenia una divergència amb el rei, moment en què els diputats demanaven el consell dels juristes més prestigiosos de l'Audiència; aleshores, els explicaven els antecedents del cas, i, fins i tot, si aquests estaven d'acord amb la posició adoptada per la Diputació, se'ls demanava que posessin per escrit les seves deliberacions i vots per tal que, si després eren demanats pel Consell Reial, s'abstinguessin d'anar-hi o es decantessin ja per la posició que havien pres en la consulta de la Diputació. Aquesta era una situació que afavoria sempre la Diputació.

Sentència i recursos

Contra les sentències (*conclusions*) de primera instància dictades pel Consistori només es podia presentar un recurs d'apel·lació o súplica davant el mateix Consistori. La sentència era definitiva i inapel·lable, circumstància de la qual sempre s'advertia la part demandada. Quan la sentència era recorreguda, es portava a terme una alteració en la composició dels membres del tribunal: els dos advocats de la Diputació s'intercanviaven els seus anteriors papers, de manera que l'assessor que havia fet de jutge es convertia en advocat de la causa; i a l'inrevés, qui havia exercit d'advocat es convertia ara en jutge.

En la pràctica, es podia donar el cas que alguna de les parts implicada en el procés no confiés en l'advocat que ara havia de fer de jutge i el volgués recusar, motivant el seu coneixement del cas en virtut de la seva posició anterior en el procés. Davant d'aquesta situació, els diputats podien designar un nou advocat que els suplís; el buscaven fora de la Diputació i recorrien sempre a un «noble jurista», o a més d'un si el cas ho requeria. Les despeses d'aquesta nova designació anaven a càrrec de la part que l'havia tingut per recusat (tingut per sospitós).

Les deliberacions i conclusions del Consistori quedaren reflectides i enregistrades en els Llibres de Deliberacions⁹ de la institució, registrats per triennis consistorials i conservats avui a l'Arxiu de la Corona d'Aragó.

9. ACA, Generalitat, sèrie N 11, 112 i 115, entre d'altres.

En aquests processos de generalitats es feien servir els diners propis del General per a dur a terme la indagació de les proves, els pagaments dels juristes externs a la casa i cobrir totes les altres despeses que ocasionés el procés. Algunes d'elles es recuperaven en acabar el procés.

Quant a la tipificació de les penes i multes (*composicions pecuniàries*) imposades en els procediments sobre les generalitats, quedaren establertes en els diversos capítols relatius als drets del General (compilats en el *Llibre dels Quatre Senyals*).¹⁰ Les despeses del procés hi apareixen al final, i es diferencia el que era la multa del delictes del que eren les despeses ocasionades a la Diputació, com podien ser els honoraris del procurador del General. La part condemnada, entre la pena i els pagaments a què havia de fer front, afegia les despeses administratives ocasionades a l'escrivania de la Diputació. També es podia donar el cas que el demandat supliqués perdó al Consistori i que aquest l'hi concedís, circumstància que podia comportar la remissió de part o de la totalitat de la pena imposada, i també de les quantitats pecuniàries que s'havien gastat durant el procés. Sempre quedava als diputats la possibilitat d'atenuar o moderar la declaració o sentència dictada, i fins i tot anul·lar-la o cassar-la.

Tanmateix la concessió d'un perdó total pel que fa al compliment de la sentència, o la imposició d'una condemna més moderada en la suplicació, no eximien el demandat de pagar certes despeses del litigi, normalment degudes a l'escrivania i també a gestions d'altres oficials del General.

Tipologia dels processos¹¹

Pel que fa als diferents tipus de processos sobre generalitats, ens hem de remetre a una col·lecció factícia de documents trobada a l'Arxiu de la Corona d'Aragó que ha estat catalogada com a «Processos judicials seguits davant el Consistori dels diputats i davant d'altres tribunals». Dins d'aquesta col·lecció apareixen uns cent manuscrits relatius a diversos processos del General; no tots es conserven complets, alguns són còpies i altres sembla que són originals. A l'hora d'explicar els processos seleccionats hem hagut de proposar una classificació, la qual no respon a cap relació prefixada, sinó que ens ha semblat idònia quant a l'objecte o la matèria litigiosa. S'ha d'advertir que alguns d'aquests processos podien haver estat inclosos en més d'una d'aquestes classificacions proposades. Cada procés es fonamenta en una vulneració del dret particular que tenia el General en matèria de generalitats i que havia estat infringit per un particular o un oficial reial. Així, trobem: *a*) processos relatius a les generalitats pròpiament dits (per exemple, sobre dobles impositcions d'un dret del General i una altra impositció); *b*) processos relatius a les relacions entre els oficials del General i altres oficials (aquests es donaren sovint entre els guardes del General vigilants de les fronteres del Principat i els recaptadors directes dels drets, i solen ser delictes d'injúries orals o d'injúries de fet); *c*) processos relatius a la defensa de les prerrogatives dels oficials del General, com podien ser les exempcions del dret de barra i pontatge i del dret de portar armes; *d*) processos relatius a deutes pendents dels particulars amb el General (el General, en aquests casos, podia recórrer a cobrar a través dels deutors del seu deutor per obtenir el pagament del seu deute), i, finalment, podem esmentar alguns *e*) processos amb una vessant criminalística, com va ser la «querrela-demanda» que va presentar l'arrendador de la bolla de Girona contra els inquisidors de les usures d'aquesta ciutat, els quals es van veure implicats en un crim. Sobre aquest últim procés, s'ha d'especificar que durant el segle xv no hi va haver una distinció clara de procediment entre les matèries civil i criminal.

10. Vegeu *supra*, nota 2.

11. Isabel SÁNCHEZ DE MOVELLÁN TORENT, *La Diputació del General...*, p. 397 i següents.

2. LA JURISDICCIÓ DE LA DIPUTACIÓ RESPECTE DE L'OBSERVANÇA DEL DRET

A partir de l'any 1413,¹² regnant Ferran d'Antequera, s'atorga als diputats del General jurisdicció *limitada* en els processos per inobservança del dret. Els capítols de cort que la certifiquen determinaven la potestat dels diputats del General, principals i locals, sobre l'observança i compliment del dret per part del rei, del seu primogènit i de tots els oficials reials. De fet, aquesta norma fonamental dels anys 1413-1414 seria reiterada al llarg del segle xv: a la Cort del 1414 es va repetir aquest mandat donat als diputats demanant-los la «vigilància del compliment de les Constitucions i llibertats»;¹³ es tornaria a repetir els anys 1416, 1419-1420, 1422, 1436-1437 i 1470-1453.¹⁴

En la normativa concreta aprovada els anys 1413, 1414 i 1422 s'assignava directament als diputats la funció de vetllar pel manteniment i el compliment de les constitucions, els capítols de cort, els usatges i els privilegis comuns, entre d'altres fonts del dret català, de manera que els diputats s'havien «d'oposar a través de demandes, súplicas protestes»¹⁵ quan tinguessin coneixement d'una vulneració d'aquests drets. Segons la normativa del 1413, han de ser específicament els diputats i en defecte d'ells el síndic del General els oficials de la Diputació encarregats de promoure els plets d'inobservança del dret, però no eren els substanciadors dels plets, sinó que la seva activitat era únicament a l'inici.

Era una potestat limitada la que tenien en aquesta matèria els diputats del General, ja que només intervenien en una part del procés: l'havien d'iniciar i després aquest s'havia de veure a l'Audiència reial i continuar el seu *iter* judicial, és a dir, davant d'un tribunal en què no participava cap ni un dels oficials de la Diputació.

Coincideixen en el temps l'atorgament d'aquesta potestat de control de l'observança del compliment del dret a la Diputació (1413) amb unes propostes decidides de reformar la justícia al Principat iniciades també a la Cort.

*Processos d'inobservança del dret*¹⁶

Aquests processos començaven mitjançant la presentació d'una queixa i els podien incoar d'ofici els mateixos diputats o bé iniciar-se a instància de part quan eren demanats per terceres persones. És en aquesta primera fase, d'interpretació de la demanda, quan actuen els diputats del General.

En la demanda iniciada a instància de part, si el fet que es reclamava era greu i important, els diputats el presentaven personalment davant del rei, del seu primogènit o del seu lloctinent. Si aquests eren fora de Barcelona, el presentaven davant del governador general. Aquesta presentació era oral i també escrita:

Quant los Deputats personalment deven supplicar lo Senyor Rey per observança de constitucions: Es axi matex practica que si algu supplicava als deputats per observança de constitucions e, usatges o capítols de Cort e sera cosa gran e ponderosa los deputats van personalment al Senyor Rey

12. Capítol de Cort XIV i III de la Cort celebrada a Barcelona el 1413.

13. «Que per tres deputats etc. Hagen carrech e poder de fer, observar libertats, constucions» (AHCB, CC, XVI, vol. 43, f. 362r, Cort de Montblanc 1414).

14. Isabel SÁNCHEZ DE MOVELLÁN TORENT, *La Diputació del General...*, p. 407 i següents.

15. «Quant los deputats personalment deuen supplicar lo Senyor Rey per observança de Constitucions» (ACA, Generalitat, sèrie G, 161, f. 7v-8r).

16. «Quant los deputats personalment deuen supplicar lo Senyor Rey per observança de Constitucions» (ACA, Generalitat, sèrie G, 161, f. 7v-8r).

e al Senyor Primogenit e a lloctinents del Senyor Rey, si presents son en lo lloch hom se te la Deputacio supplicants de paraula per observança etc. E ha vegades ne donen supplications en escrits a llur Alteza ab inserta de la supplicatio de la part e encara que noy haze instantia o suplicatio de par, si lo cas es grane ve a noticias dels deputats y acostumen anar y supplicar.¹⁷

En casos menys rellevants, la demanda era presentada davant d'altres oficials reials i no necessita-va ni la presència física dels diputats (la podien presentar el síndic o procurador del General) ni la presentació oral; n'hi havia prou amb la presentació escrita.

Un cas singular de contrafacció era el que podia sorgir entre un oficial del General i el rei. Davant d'un acte de violació del dret general del país comès pel rei o el seu lloctinent i en relació amb el qual els diputats presentaven una súplica, si amb la presentació d'aquesta per si sola no es provocava la correcció de la contrafacció, els diputats, per la seva banda, es feien representar pels advocats del General i, el rei, pel seu vicecanceller o regent de la Cancelleria; les dues parts es reunien en un lloc neutral, és a dir, ni a la Casa de la Diputació ni al palau reial, i intentaven resoldre la controvèrsia. Si en aquesta reunió entre les parts no s'aconseguia una solució, els diputats demanaven l'assessorament dels consellers de Barcelona o d'altres persones com podien ser famosos juristes de l'Audiència.

Como és contenció de jurisdicció del Senyor Rey ab los deputats, com se fa

Si és contenció o alteració entre lo Senyor Rey e son lloctinent e los deputats, per cosas tocants lo General o la potestat e porogatives dels dits deputats, o per altres causes devallants de capítols de cort fets en favor del dit General, és sempre practicat que lo Vicecanceller o Regent o altres per part de llur Senyoria, e los advocats de la casa de la Deputació o altres persones, si mester és per cascuna part elegidores, vénen e se aiusten en lloch comú, axí com al capítol de ls Seu o en altre part, pus no sie lo Palau Real ne allà on se té la Audiència ne la casa de la Deputació, e allí rahonen, disputen o debaten del negoci e, si se concorden, està bé o no, cascun se'n tornen e lo Senyor Rey e los Senyors deputats usen com los sembla poden fer o, per altres mitjans se avenen.¹⁸

Es connecten l'administració de justícia ordinària, és a dir, la no específica que podia exercir la Diputació, amb la pròpia de la Diputació quant a les propostes de reforma de la justícia; un cas d'aquesta relació, el trobem en les reformes que preveuen que els diputats del General facin d'inquisidors, impulsors dels procediments per incompliment del dret del país.

Les propostes per a reformar la justícia

La vida jurídica del Principat durant el segle xv va tenir una gran activitat quant a potenciar reformes en l'administració de la justícia, concretament un impuls ferm de reformar-la en línies generals.

No són innovadors d'aquest moment els intents de reforma de l'organització o planta de la justícia, sinó que s'arrosseguen de l'època anterior,¹⁹ i al fil d'aquestes iniciatives veiem com es continuen formulant i reformulant durant una gran part del segle xv.

No incidirem en la institució davant la qual es presentaren aquestes causes, l'Audiència del rei, ja que ha estat profundament estudiada per la doctora Tatjer;²⁰ ens centrarem en un altre punt diferen-

17. ACA, Generalitat, sèrie G, 161, f. 7v.

18. ACA, Generalitat, sèrie G, 161, f. 23v-24v.

19. Tomàs de MONTAGUT, «La justícia en la Corona d'Aragó», a *La administración de justicia en la historia de España: Actas III Jornadas de Castilla-La Mancha*, Guadalajara, 1999, p. 652.

20. M. Teresa TATJER, *La Audiencia Real en la Corona de Aragón (orígenes y primera etapa de su actuación: s. XIII y XIV)*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1986.

ciat d'aquesta potestat jurisdiccional relativa que podien exercir els diputats del General i que es relaciona amb les propostes de reforma de l'administració de la justícia al Principat, del regnat del rei Martí en endavant. I no podem centrar-nos tan solament en el breu regnat del rei Martí (1396-1410), ja que, per la seva brevetat, no hi van culminar gaire aquestes reformes, comptant a més que tota reforma jurídica comportava un procés d'aprovació llarg i complicat.

Però si partim del regnat de Martí l'Humà (1396-1410), veurem com es van anar continuant i activant reformes de la justícia proposades amb anterioritat²¹ que de nou es replantejaven, es debaten, algunes s'aprovaven i d'altres no, i es tornaven a reformular en regnats posteriors (del rei Ferran d'Antequera, d'Alfons el Magnànim o de Joan II).

Els anys que van del 1405 al 1437²² van ser fructífers quant a tractar peticions reformadores referides a l'àmbit de la justícia en les celebracions de Corts, i per això centrarem aquest estudi en l'anàlisi dels capítols de justícia presentats a les Corts dels anys 1405-1410, 1414, 1416, 1419-1420, 1429-1430, 1431-1434 i 1436-1437.²³

Alguns oficials judicials de la justícia ordinària i del General

Els mantenidors o conservadors de les lleis de la terra i els inquisidors

Es poden trobar similituds entre les reformes de la justícia que es proposen en aquesta època i solucions judicials semblants a les que ja posseïen i desenvolupaven oficials del General i els diputats del General en la seva jurisdicció absoluta sobre les generalitats; així, les primeres propostes presentades a principis del segle xv (concretament els anys 1407-1410 i 1416) ja preveïen el nomenament d'uns oficials judicials encarregats de vigilar el compliment del dret al Principat, els quals rebrien el nom de «mantenidors o conservadors de les lleis de la terra»²⁴ i d'«inquisidors», respectivament, al·ludint a la comesa específica que havien de desenvolupar. Els mantenidors havien de procedir contra els oficials reials que haguessin comès actes que vulneressin les lleis de la terra, actuarien en l'àmbit de la vegueria per a la qual fossin nomenats —en nombre de dos—, ho farien a instància de tercers i les seves declaracions només es podrien apel·lar al Consell Reial.

Per a aquesta última i nova figura judicial, els inquisidors, en algunes de les propostes curials de reforma, concretament les dels anys 1421-1423,²⁵ es demanava que fossin els mateixos diputats o el síndic del General els qui fessin d'inquisidors, ja que ells tenien «per una constitució aprovada» aquesta mateixa funció d'inquirir sobre les persones que incomplien el dret.

En la regulació que es va elaborar durant els anys 1405-1410 es preveia que fossin tres o quatre

21. Vegeu *supra*, nota 19.

22. Cortes, Cort de Perpinyà - Sant Cugat - Barcelona 1405-1410, toms v i vi, p. 198 i següents. Vegeu també Peter RYCRRAFT, «The Audiencia of the King of Aragon 1387-1421», a *Papers in European Legal History*, treballs de dret històric europeu en homenatge a Ferran Valls i Taberner, Barcelona, Promociones Publicaciones Universitarias, 1992.

23. Cortes, Cort de Perpinyà - Sant Cugat - Barcelona 1405-1410, toms v i vi, i AHCB, CC, xvi, vol. 43, f. 301-346r; Cortes, Cort de Tortosa-Montblanc 1414, tom xi, i AHCB, CC, xvi, 43, f. 349r-378v; Cortes, Parlament de Barcelona de 1416, tom xii, p. 1; Cortes, Cort de Sant Cugat - Tortosa 1419-1420, tom xvi, p. 50-57; Cortes, Cort de Barcelona 1431-1434, p. 182, i AHCB, CC, xvi, vol. 43, f. 161-196; Cortes, Cort de Barcelona, tom xviii, p. 93-216, i AHCB, CC, xvi, vol. 43, f. 9-158; AHCB, CC, xvi, vol. 43, f. 1r-7r.

24. AHCB, CC, xvi, vol. 43, f. 342v-343r.

25. «Que los deputats o sindich del General se puxen oposar a les coses fetes contra Constitucio, Usatges e Capítols de Cort»: Cortes, Cort de Tortosa-Barcelona 1421-1423, tom xiii, p. 414.

persones «notables, virtuoses i de bona fama» que haurien de fer les demandes i inquisicions contra tots els oficials reials que haguessin incomplert i vulnerat el dret de la terra. Podien actuar d'ofici o a instància de part. I la causa que havien iniciat, l'havien de jutjar conjuntament el rei, el canceller o vicecanceller i els consellers de l'Audiència, sempre que no fossin part implicada. La labor dels inquisidors estava en connexió directa amb la dels mantenidors, ja que aquests els havien de transmetre la informació de les contrafaccions de les vegueries que tenien sota el seu control.

Els anys 1431-1434 es va definir de més a prop l'oficial inquisidor,²⁶ el seu nomenament reial entre «catalans notables i de bona consciència i fama», el deure de retre comptes al rei cada quatre mesos de les inquisicions portades a terme, etc.,²⁷ i durant els anys 1436-1437 en el transcurs de la Cort es va presentar un veritable estatut jurídic per a aquest funcionari judicial, però no es va arribar a aprovar, ja que la reina, fent de lloctinent del rei Alfons (recordem les grans absències del Principat del Magnànim), va argumentar que ho havia de comentar amb ell.

En conclusió, sobre aquests dos possibles funcionaris judicials —els mantenidors de les lleis de la terra i els inquisidors—, cal dir que la seva existència suposava un desdoblament i una ampliació de la jurisdicció delegada als diputats del General des de la Cort de 1413 (cap. 14), en què es plasmava el control de l'observança a ells adjudicat.

El síndic o procurador del General

Una altra connexió entre la Diputació i la possible reforma de la justícia del Principat, i concretament dels seus oficials, va ser la coincidència de l'oficial del General, el síndic o procurador del General, amb les dues figures vistes anteriorment.

El síndic o procurador del General va ser reglamentat a la Cort de 1413, en què es preveia que podia substituir els diputats del General en els processos per inobservança del dret, tan solament per a les causes i assumptes de menys rellevància. Aquest oficial exercia la procuració en les causes de generalitats i aquesta era la seva funció inicial assignada.

Ens hem fixat en aquest funcionari judicial, en principi propi de la Diputació, per la seva relació amb els projectes reformistes de la justícia al Principat. Malgrat haver estat creat per la Diputació com a part integrant del seu organigrama, veiem com en les propostes de reforma de la justícia es compta amb ell com a instigador i inquisidor en les causes de vulneració del dret no solament de la Diputació, sinó de tot el dret del país.

Així, veiem com el síndic del General va ser al mateix temps un oficial judicial de la justícia ordinària del Principat i un càrrec elegit del General; de fet, seria un mateix càrrec i ofici durant gran part del segle xv, malgrat que després es dividirien en dos.²⁸

Algunes de les propostes de reforma de la justícia prosperaren i foren aprovades, mentre que d'altres, que no ho aconseguiren en un primer moment, es tornaren a presentar en Corts posteriors amb més o menys canvis i més o menys èxit en la seva aprovació. La reforma de la justícia s'ha d'entendre com un procés dilatat en el temps, ja que les primeres reivindicacions pogueren trigar anys a aprovar-se, com comprovarem en aquest estudi.²⁹

26. Isabel SÁNCHEZ DE MOVELLÁN TORENT, *La Diputació del General...*, p. 413 i següents.

27. Cortes, Cort de Barcelona 1431-1434, tom XVIII, p. 172.

28. Ignacio RÚBIO, *La Deputació del General de Catalunya en los siglos xv y xvi*, Barcelona, Diputació Provincial de Barcelona, 1950, p. 318-321.

29. Així, veurem que propostes presentades el 1409 foren aprovades a les Corts de 1431-1434.

En lo present Libre son continuades diverses formes de justícies, axi modernes com antigues, Capítols e suplicacions e altres diverses cedules, ordenades en cascuna de les Corts, dejus per orde atrás seguit, celebrades en lo Principat de Cathalunya per los Reys Darago e comtes de Barchinona segons la voluntat e parer dels convocats en cascuna de les dites Corts; car en cascuna de aquelles se son fetes e ordonades diverses supplicacions e peticions, segons la voluntat e appetit qui concorria per entre los convocats en caascuna Cort e lo temps ladonchs corrent requeria, e apres en la Cort ques subseguia no sen curava, ans entenia en altres seguint lo temps; e jatsie molts dels dits Capítols, axi de una Cort com daltra, sien os mostren de una mateixa serie, es veritat que no ho son, car en alguna oracio, mot o dicio diferenciengen, per ço, com los qui mostrava en la una Cort star be, en altres apres vinent se adobava, os habilitave en altra forma o en altres mots o substancia (AHCB, CC, xvi, vol. 43, f. 1r).

El rei Martí l'Humà, l'any 1405, en la carta de convocatòria de la Cort als catalans, explicava la seva intenció de reformar (*redreçar*) la justícia al Principat i els braços li contestaren que efectivament era molt necessària la reforma, sobretot per a pal·liar el gran retard que es donava en la resolució de les causes i els processos judicials:³⁰

[...] com per gran disordinació que vuy és a la vostra Audiència e Cancelleria sobre l'espataxament de les causes e sobre los elongaments dels plets que.s fan en les Corts dels ordinaris [...] sia vostra mercè provehir, statuir e ordonar sobre l'ordre de les causes en vostra Audiència e Cancelleria e sobre la brevitat dels plets en les Corts dels ordinaris.³¹

La idea principal que buscaven les persones que iniciaren la demanda de reforma de la justícia al Principat era l'agilitat judicial que no existia en la pràctica jurídica, ja que era una veritat clara i evident que la substanciació dels plets davant l'Audiència del rei era massa lenta. A més d'aquesta idea principal, es volia reformar en el seu conjunt tot l'aparell de la justícia; és a dir, reorganitzar la planta o organigrama de les persones que hi intervenien, de tots els oficials judicials (des dels més rellevants com podien ser el canceller, el vicecanceller o el regent de la Cancelleria fins a altres agents intervenents com els advocats, etc.).

La manca d'agilitat en els processos de justícia va ser una de les premisses que es volien combatre: era un fet constatat que existia una excessiva burocratització a la Cancelleria Reial, lloc on s'expedien tots els documents que acompanyaven qualsevol plet.

La font documental de què partim són els processos de Corts i, dintre seu, el plec de «capítols de justícia»; per tant, d'iniciativa dels braços.³²

En tractar-se d'un tema que afectava la política general del Principat, era obligat fer el seu plantejament davant la Cort, lloc on es preniien les decisions polítiques que afectaven el país i tota la Corona.

De la lectura d'aquests processos curials constatem que en la majoria dels casos aquestes demandes de reformes de justícia van partir de la iniciativa dels braços de la Cort, malgrat que el rei fos conscient de l'existència del problema.

Van ser diverses les demandes de la Cort al rei per fer una reforma de la justícia ordinària al Principat, un *redreçament*, així com la reticència reial a aprovar-ne moltes, ja que significaven una retallada important de les potestats judicials reials.

30. Cortes, Cort de Perpinyà 1405-1410, tom v, p. 350.

31. Cortes, Cort de Perpinyà 1405-1410, tom vi, p. 167.

32. Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB), CC, xvi, vol. 43.

No totes aquestes demandes van triomfar; van ser ben poques les que aconseguiren l'aprovació reial, però l'estudi del seu contingut ens fa veure una realitat jurídica: la preocupació per un tema cabdal com era la justícia.

Relacionem alguns dels temes que es tractaren en les propostes de reforma de la justícia en l'època analitzada (1405-1437):

— La regulació dels nous estatuts dels oficis judicials, és a dir, dels oficials que participaven en l'administració de la justícia, des dels més rellevants com podien ser el canceller, el vicecanceller o el regent fins a altres menys rellevants com els oïdors, els procuradors o els advocats. S'havien de regular els horaris, els salaris i les funcions.

— La lentitud en la substanciació dels plets, tema unit a l'ordre de resolució de les causes, així com a la seva dilació. L'any 1414, la Cort va demanar al rei que s'ordenessin les causes pendents a l'Audiència, i anys més tard (1434), que s'establís una ordre de resolució de les causes segons la seva arribada.

Part d'aquesta tardança es devia a l'excessiva burocratització que regnava a la Cancelleria Reial.³³ Per suplir aquestes mancances es demanava al rei que tingués més dies d'audiència, que els processos fossin més breus i ràpids i que, en aquells en què es pogués, s'estalviés l'escriptura (propostes dels anys 1420 i 1434).³⁴

— La possible *negligència* d'alguns oficials judicials, així com dels advocats i els procuradors de les parts en la preparació i votació de les causes. La falta d'acords entre jutges a l'hora de votar o, al contrari, les reiterades votacions en l'Audiència, i aquestes sense el quòrum necessari.³⁵

— La regulació dels processos en què hi havia *parts actores* menys afavorides, com podien ser sectors amb una certa marginació social que necessitaven una justícia gratuïta per manca de diners, com eren les causes dels «miserables», o per circumstàncies personals, com podien ser les de les vídues, i en què s'havia de justificar tal condició.

— L'aclariment sobre la invocació dels drets del país en els plets i la seva vigència. Des de les primeres Corts del segle xv s'anava descrivint quin era el dret de la terra que s'havia d'aplicar; així els usatges, les constitucions, els capítols de cort, els actes de Cort, els usos, els costums, els privilegis, les immunitats, el dret comú, l'equitat i la bona raó, establint-se ja no una relació de fonts, sinó una prelació.³⁶

— La presentació de recursos. Ja que les sentències de l'Audiència preveïen la interposició d'un recurs de súplica, que aquest no fos vist pel mateix relator i conseller que havia vist la causa, sinó per un altre agent judicial.³⁷

Va estar latent en tot aquest procés reformador la idea d'anar cap a una administració de la justícia *universal*: serà en l'època posterior al rei Martí, concretament a la Cort celebrada a Tortosa i Montblanc l'any 1414, quan la Cort va demanar al rei que l'administració de justícia fos universal i pogués ser aplicada des de la seva Reial Audiència a tots els ciutadans dels diversos regnes de la Corona, així com a totes les persones que hi fossin.³⁸

33. Isabel SÁNCHEZ DE MOVELLÁN TORENT, *La Diputació del General...*, p. 405.

34. Cortes, Cort de Tortosa-Montblanc 1414, p. 407; Cortes, Cort de Barcelona 1431-1434, p. 97 i 98.

35. Cortes, Cort de Barcelona 1431-1434, p. 159.

36. Cortes, Cort de Perpinyà-Sant Cugat-Barcelona 1405-1410, tom v i vi, p. 198 i següents.

37. Cortes, Cort de Barcelona 1431-1434, tom xviii, p. 99.

38. Cortes, Cort de Tortosa-Montblanc 1414, tom. xi, p. 403.

BIBLIOGRAFIA

- FERRO, Víctor. *El dret públic català: Les institucions a Catalunya fins al Decret de Nova Planta*. Vic: Eumo, 1993.
- MONTAGUT, Tomàs de. «La justícia en la Corona d'Aragó». A: *La administración de justicia en la historia de España: Actas III Jornadas de Castilla-La Mancha*. Guadalajara, 1999.
- *Les institucions fiscalitzadores de la Generalitat de Catalunya (des dels seus orígens fins a la reforma de 1413)*. Barcelona: Sindicatura de Comptes, 1996.
- RUBIO, Ignacio. *La Deputació del General de Catalunya en los siglos xv y xvi*. Barcelona: Diputació Provincial de Barcelona, 1950. 2 v.
- SÁNCHEZ DE MOVELLÁN TORENT, Isabel. *La Diputació del General de Catalunya (1413-1479)*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans: Generalitat de Catalunya, 2004.
- TATJER, M. Teresa. *La Audiencia Real en la Corona de Aragón (orígenes y primera etapa de su actuación: s. XIII y XIV)*. Barcelona: Universitat de Barcelona, 1986.

Documents

Processos de Corts

- Cortes, Cort de Perpinyà - Sant Cugat - Barcelona 1405-1410. Toms V i VI, p. 198 i següents.
- Cortes, Cort de Tortosa - Montblanc 1414. Tom xi.
- Capítols e Ordinacions fetes e fregades en lo general Parlament [...] convocat per lo dit molt Senyor Rey Nal-fonso [...] les quals Ordinacions se faeren per los del dit Parlament en certa forma per e en la forma seguent* (Cortes, Parlament de Barcelona de 1416. Tom XII).
- Cortes, Cort de Sant Cugat - Tortosa 1419-1420. Tom XVI.
- Cortes, Cort de Barcelona 1431-1434.
- Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB), CC, xvi, vol. 43. Manuscrit amb lletra del segle xv recopilador dels «capítols de justícia».
- Respostes del rei a capítols presentats a la Cort*: AHCB, CC, xvi, vol. 43.